धादिङ जिल्लाको क्षेत्र नं. ३ मा प्रचलित लोककथाहरूको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण

धादिङ जिल्लाको क्षेत्र नं. ३ मा प्रचलित लोककथाहरूको सङ्कलन,
वर्गीकरण र विश्लेषण

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र सङ्काय अन्तर्गत
रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस अन्तर्गत नेपाली विषयको स्नातकोत्तर
तह (एम.ए.) दोस्रो वर्षको दसौ पत्रको
प्रयोजनको लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
कृष्ण बहादुर बजगाई

कृष्ण बहादुर बजगाई

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस,
प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं
२०६८

२०६८

सिफारिस-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस, नेपाली शिक्षा विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको नेपाली विभागको पाठ्यक्रम अनुरूप दसौँ पत्रको पाठ्यांशको प्रयोजनका लागि कृष्ण बहादुर बजगाईले मेरो निर्देशनमा रही **धादिङ जिल्लाको क्षेत्र नं. ३ मा प्रचलित लोककथाहरूको सङ्कलन, वर्गीकरण र विश्लेषण** शीर्षकको शोधपत्र सपरिश्रम तयार पार्नु भएको हो । उहाँको यस अध्ययनप्रति म सन्तुष्ट छु । अतः यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०६८

शोध निर्देशक
सह-प्रा. तुलसीमान श्रेष्ठ
रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस,
प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस,
प्रदर्शनीमार्ग, काठमाडौं

मिति :

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस, नेपाली विभागअन्तर्गत स्नातकोत्तर तह द्वितीय वर्षको नेपाली विषयको पाठ्यक्रम अनुरूप दसौँ पत्रको पाठ्यांशका निमित्त कृष्ण बहादुर बजगाईद्वारा **धादिङ जिल्लाको क्षेत्र नं. ३ मा प्रचलित लोककथाहरूको संकलन, वर्गीकरण र विश्लेषण** शीर्षकमा तयार गरिएको यो शोधपत्र स्नातकोत्तर उपाधिका लागि उपयुक्त ठहरिएकाले स्वीकृति प्रदान गरिएको छ ।

क्र.सं.		**नाम**	**दस्तखत**
१.	शोध निर्देशक -	तुलसीमान श्रेष्ठ	
२.	वाह्य परीक्षक -	प्रा.डा. मोतीलाल पराजुली	
३.	विभागीय प्रमुख -	तुलसीमान श्रेष्ठ	

कृतज्ञता ज्ञापन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस, प्रर्दशनीमार्ग, काठमाडौंबाट स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौ पत्रको प्रयोजनका लागि प्रस्तुत शोधपत्र तयारी गर्ने सिलसिलामा आफ्ना विविध शैक्षिक एवम् व्यावहारिक समस्यालाई पन्छाउँदै मार्ग निर्देशन, सल्लाह एवम् अमूल्य सुझाव प्रदान गर्नुहुने आदरणीय शोध निर्देशक रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस प्रर्दशनीमार्ग काठमाडौंका नेपाली विभागका विभागीय प्रमुख एवम् आदरणीय मेरा गुरु सह-प्रा. तुलसीमान श्रेष्ठज्यू प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु साथै शोधप्रस्ताव स्वीकृत गरी दिनुभई शोधकार्यको मौका प्रदान गरिदिनु भएकोमा समेत आदरणीय गुरुप्रति हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

प्रस्तुत शोधपत्रको शोधशीर्षक चयन गर्ने तथा शोधप्रस्ताव लेख्ने समयमा समेत आवश्यक सल्लाह प्रदान गरी नेपाली लोक साहित्यको उन्नयनका खाँतिर क्षेत्रीय अध्ययन गर्नु मूल्यवान विषय हुनजाने ठहर गर्दै समय-समयमा आवश्यक सुझाव दिई हौसला प्रदान गर्नुहुने मेरा गुरुप्रति म पुन : हार्दिक आभार व्यक्त नगरी रहन सक्दिनँ ।

तँलाई आजदेखि पाठशालामा पठाउनु पर्दछ भनी पहिलो दिन मलाई र मेरो झोलालाई समेत पिठिउँमा बोकेर विद्यालय पुऱ्याउने मेरी ममतामयी हजुरआमा स्व. जयाकुमारी बजगाईलाई प्रातः स्मरण गर्न चाहन्छु । समय-समयमा कापी, कलम, किताब किनिदिई अध्ययन कार्यको सफलताको आशीर्वचन प्रदान गर्नुहुने मेरा पुजनीय बुबा, आमा सूर्यबहादुर बजगाई तथा ममतामयी माता ज्ञानु बजगाई ज्यूहरू प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दै चरणकमलमा साष्टाङ्ग दण्डवत् गर्दछु । घरको सारा काम गरेर मलाई शिक्षा आर्जन गर्नमा निरन्तर सहयोग गर्ने मेरी जीवन सहचरी विमला, छोराहरू रविन, सविन र छोरी रबिना पनि धन्यवादका पात्र छन् भने

आवश्यक सहयोग सल्लाह र सामग्री सङ्कलन गर्नका लागि सहयोग गर्ने मेरा सहयोगीहरू श्री महाङरकालेश्वरी मा.वि.जीवनपुर ५ का सम्पूर्ण शिक्षक साथीहरू प्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । शोधकार्यका लागि लोककथा वाचन गरेर सहयोग पुऱ्याउनु हुने सम्पूर्ण कथावाचकहरूप्रति पनि हार्दिक कृतज्ञता ज्ञापन गर्दछु ।

अन्त्यमा यो शोधपत्र सम्पूर्ण संरचना निमार्ण तयार पार्नका लागि कम्प्युटर टाइप तथा सेटिङ्गमा आफ्ना लगनशील र कर्मठ हात र मष्तिक चलाई दिएर सहयोग गरिदिनु हुने सुजल फोटोकपी एण्ड कम्प्युटर सेन्टर ताहाचलका श्री विष्णु भण्डारीप्रति पनि विशेष धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

शोधार्थी

कृष्ण बहादुर बजगाई

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

रत्न राज्यलक्ष्मी क्याम्पस,

प्रर्दशनीमार्ग, काठमाडौं,

२०६८

विषय सूची

परिच्छेद -एक

पृष्ठ

शोध परिचय

१.१	विषय-परिचय	१
१.२	समस्याकथन	२
१.३	शोधकार्यका उद्देश्यहरू	३
१.४	पूर्वकार्यको समीक्षा	४
१.५	शोधको औचित्य	७
१.६	शोधकार्यको सीमाङ्कन	७
१.७	सामग्री संकलन र विश्लेषण विधि	७
१.८	शोधपत्रको रूपरेखा	७

परिच्छेद-दुई

लोककथाको सैद्धान्तिक पृष्ठभूमि

२.१	परिचय	९
२.२	लोककथाको परिभाषा	१०
२.३	लोककथाको विशेषताहरू	१२
२.३.१	अज्ञात रचनाकार	१२
२.३.२	सरलता एवम् सम्प्रेष्यता	१२
२.३.३	पुनर्जन्मको कल्पना	१२

२.३.४ उपदेशात्मकता १२
२.३.५ हास्य-व्यङ्ग्य १३
२.३.६ कल्पनाको प्राचुर्य १३
२.३.७ ऐतिहासिकता १३
२.३.८ भाग्यवादी प्रवृत्ति १३
२.३.९ मनोरञ्जनात्मकता १३
२.३.१० मौखिक परम्परा १४
२.४ लोककथाका तत्त्वहरू १४
२.४.१ कथानक १५
२.४.२ पात्र १५
२.४.३ परिवेश १५
२.४.४ उद्देश्य १६
२.४.५ भाषा १६
२.४.६ शैली १६
२.४.७ अभिप्राय १६
२.५ लोककथाको वर्गीकरण १७
२.५.१ पौराणिक लोककथा १८
२.५.२. सामाजिक लोककथा १८
२.५.३. अतिरञ्जित लोककथा १८

२.५.४. पशुपंछी तथा फलफूलका लोककथा १८

२.५.५. सांस्कृतिक तथा धार्मिक लोककथाहरू १९

२.५.६. विविध लोककथा १९

२.६ लोककथाको स्वरूप १९

२.७ लोककथाको संकलन तथा अध्ययन परम्परा २०

परिच्छेद -तीन

३. धादिङ्ग जिल्लाको क्षेत्र नं. ३ मा प्रचलित नेपाली लोककथाहरूको वर्गीकरण २३

३.१.१ सामाजिक लोककथा २३

३.१.२ हास्य विनोदात्मक लोककथा २३

३.१.३ अतिरञ्जित कथा २४

३.१.४ जीवजन्तु सम्बन्धी लोककथा २४

३.१.५ उपदेशमूलक लोककथा २४

३.१.६ विविध लोककथा २५

३.२ सारांश २५

परिच्छेद-चार

४. धादिङ जिल्लाको क्षेत्र नं. ३ मा प्रचलित लोककथाहरुको सङ्कलन र विश्लेषण २७

४.१ लट्टे दमाई र कामीको कथा २७

४.२. दुष्ट रानीहरूको कथा ३०

४.३ एक वित्ते भाइ दुई वित्ते दाइ ३४
४.४ दिदी बहिनीको कथा ३७
४.५ गुनले गुन खान्छ ३९
४.६ एक सन्त राजा र ठगको कथा ४२
४.७ ठग रामसिंहको कथा ४६
४.८ राजकुमार र राक्षसको कथा ४९
४.९ फर्सीको कथा ५३
४.१० बाँदर मरेको कथा ५६
४.११. स्यालको कथा ५८
४.१२ टुहुरो केटाको कथा ६१
४. १३ छुचुन्द्रोको विहेको कथा ६५
४.१४ बाघको खेतीको कथा ६७
४. १५ चतुर भालेको कथा ७०

परिच्छेद - पाँच

उपसंहार ७७
सन्दर्भ ग्रन्थसूची ७८

संक्षिप्त शब्द सूची

संक्षिप्त रूप	पूर्ण अर्थ
गा.वि.स.	गाउँ विकास समिति
प्र.स.	प्रथम संस्करण
दो.सं.	दोस्रो संस्करण
ते.सं	तेस्रो संस्करण
चौ.सं.	चौथो संस्करण
ने.रा.प्र.प्र.	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
डा.	डाक्टर
पृ.	पृष्ठ
वि.स.	विक्रम संवत
त्रि.वि.वि.	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
प्रा.	प्राध्यापक
पा.वि.के.	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र